

מזכרת לעולם שאבד עליו הכלח

דניאל י' לסקר, החכם שמחה יצחק לוצקי: רב קראי בן המאה השמונה עשרה: לקט כתבים, ירושלים: מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, תשע"ה, ix+313 עמ'.

הספר הנסקר כאן הוא ספרו השישי של דניאל לסקר, אשר פרסם לפני כעשור ספר באנגלית על הפילוסופיה הקראית בשלהי ימי הביניים, ולפני שנים מעטות פרסם מאמר על דיוקנו האינטלקטואלי של שמחה יצחק לוצקי, ועוד קודם לכן – מאמר על לוצקי כאיש קבלה.¹ יש לקוות שלסקר, אשר פרסם יותר משלושים מאמרים על היבטים שונים של הזרם הקראי ביהדות, לא יאבד עניין בכתבי שמחה יצחק לוצקי, האינטלקטואל הקראי הבולט ביותר במאה השמונה עשרה ואיש אשכולות מרשים ביותר, כי הכתיבה הענפה הקודמת של לסקר וסגולותיו כמהדיר זיכוהו ביכולות נדירות לעסוק בכתביו המגוונים של לוצקי.

Daniel J. Lasker, *From Judah Hadassi to Elijah Bashyatchi: Studies in Late Medieval Karaite Philosophy*, Leiden & Boston 2008; idem, 'The Life and Works of Simhah Isaac Lutski: A Preliminary Intellectual Profile of an Eighteenth-Century Volhynian Karaite', Dan D.Y. Shapira & Daniel J. Lasker (eds.), *Eastern European Karaites in the Last Generations*, Jerusalem 2011, pp. 36–56; דניאל י' לסקר, 'שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח', זאב גריס, חיים קרייסל ובוועז הוס (עורכים), שפע טל: עיונים במחשבת ישראל ובתרבות יהודית, מוגשים לברכה זק, באר שבע תשס"ד, עמ' 171–190.

שמחה יצחק בן משה לוצקי (1716-1760) היה נצר למשפחת מלומדים ומנהיגים רוחניים קראים בוזהלין ובילה את רוב חייו בלוצק – לפנים אחת משתי בירותיה של הדוכסות הגדולה ליטא – ובסביבתה. הוא שלח את ידו בכל תחומי הספרות הקראית המסורתית ואף הרחיב את גבולה כשהחל עוסק בקבלה. את חיבוריו הוא חיבר בין השאר כדי למוכרם, ובכך היה מעין סופר מודרני, ועסק גם בהעתקת ספרים, משלו ומשל אחרים – הרי השוק לספרי הקראים היה כה מוגבל עד שלא נמצאו מדפיסים שהיו מוכנים להדפיס את ספריהם. בחורף 1753/4 נענה להזמנתו של גביר קראי מבירת הח'אנים של קרים, מרדכי בן ברכה, העתיק את מגוריו לצ'ופוט קלעה, ומילא שם את מקומו של החכם שהלך לעולמו, שמואל בן יוסף.

כנראה מצבו הכלכלי של לוצקי השתפר בצ'ופוט קלעה, אך הקשו עליו ההבדלים התרבותיים בין קראי המזרח בח'אנות קרים לבינו, קראי מלוצק שגדל בקרב אשכנזים, בסביבה שהייתה בה תסיסה חסידיית מוקדמת, אך הוא גם חי בה בתוך גטו כפול: יהודי בין גויים וקראי דובר שפה תורכית המיוחדת לקראי מזרח אירופה בין האשכנזים הדוברים שפה שעתידיה הייתה להתכנות יידיש. לא אחת כתב על עצמו בהיותו בצ'ופוט קלעה: 'סובל שם גרות וגלות' וביטויים דומים של תסכול. בסך הכול שהה בקרים חמש עשרה שנה ויותר, כתב בה חמישה מתוך עשרים וארבעה חיבוריו, ומת ונקבר בצ'ופוט קלעה. לפני מספר שנים עמדו מצבתו ומצבת אשתו בבית העלמין שלה וייתכן שעדיין הן עומדות שם.

הספר הנסקר כאן מכיל מהדורות של ארבעה מחיבוריו של לוצקי, המבוססות על כתבייד של המחבר עצמו; שניים מהחיבורים פורסמו בעבר בדפוסים שלא הניחו את הדעת. ואלה ארבעת החיבורים שההדיר לסקר בספר זה:

א. ספר 'ארבע יסודות' (עמ' 29-81), שחיבר לוצקי בשנת 1740, הוא חיבור פילוסופי-איאולוגי שבו הציג סדרה של ארבעים ושתיים 'הקדמות' (הנחות יסוד) שליקט מכתבי הרמב"ם, ספרות הכלאם, כתבי הרמב"ן ועוד, ולאחר מכן עבר לעצם הספר, המחולק לארבעה 'יסודות', שכל אחד מהם מחולק ל'אבנים', וכל 'אבן' – ל'מופתים'. בכל אלה הוכיח, על סמך ה'הקדמות', ארבעה יסודות אמונה: בריאת העולם, מציאות הבורא, אייגשמיותו ואחדותו. הספר מסתיים בביאור פסוקי שמע ישראל, המוכיח כי אין סתירה בין דברי התורה לבין הדיון הפילוסופי כפי שהציגו לוצקי.

ב. ספר 'תפלה למשה' (עמ' 82-148) נתחבר לזכרם של אביו ובנו של לוצקי, ששניהם נקראו בשם משה ונפטרו בסמוך זה לזה בחודש פטירתו של משה רבנו, והוא נכתב בחודש אדר, עד א' בניסן, התק"ג (1743). הספר, שיש בו נימות פילוסופיות, הוא פירוש על שמות לג-לד, פרקים הכוללים את תפילת משה רבנו אחרי חטא העגל, והוא ממשיך מסורת ארוכה של ביאור תפילת

משה – וכבר הקדים לוצקי עצמו ופירש את התפילה בחיבורו 'באר יצחק', שכתב בשנת 1737.

ג. 'ספר בראשית' (עמ' 149-167), שחיבר לוצקי בשנת 1746, בהיותו כבן שלושים, הוא חיבורו הקבלי הראשון; הוא עוסק במעשה בראשית, ונראה כנספח או רשימה של מונחים קבליים, שרבים מהם הושפעו מ'ספר יצירה'. בשנת 1748 חיבר לוצקי עוד שני חיבורים בתורת הסוד, 'עולם צעיר', שנתחבב מאוד על אנשי הרוח הקראים במזרח אירופה ושזיכה אותו בכינוי 'עולם צעיר', ו'רכב אלהים', העוסק במעשה מרכבה. בשנת 1750 הוא חיבר חיבור נוסף בקבלה, 'כבוד מלכים', פירוש לאלף-בית המוהדר גם הוא בספרו הנסקר של לסקר. בשנת 1751 חיבר עוד חיבור העוסק במעשה בראשית ומעשה מרכבה, 'ספר תפוח' ובשנת 1756, כבר בהיותו בצ'ופוט קלעה, חיבר את 'לבנת ספיר', המרצה את יסודות הקבלה, ואשר אף הוא נתחבב מאוד על קראי מזרח אירופה. בזמן שחיבר את חיבוריו בקבלה (פרט לאחרון) התגורר רש"י הקראי – ככינויו האחר בקרב היהודים הקראים – בלוצק שבווהלין ובסביבתה, חלק של ממלכת פולין שפרח בו באותה עת העיסוק בקבלה, עקב התסיסה השבתאית שהגיעה מהאימפריה העות'מאנית הסמוכה, והבעש"ט ור' יעקב יוסף מפולנאה היו בני זמנו ואזורו של לוצקי. קראי לוצקי, העליץ (האליץ'), בירת גליציה הקדומה, ובני היישובים הקראיים הקטנים באזור היו בקשרים מתמידים עם בני כיתתם בקושטא ובחצי האי קרים, וכן קיימו קשרי מסחר עם האימפריה העות'מאנית בכלל ועם ח'אנות קרים בפרט, שכן בהיותם דוברי שפה תורכית הקרובה לתורכית-עות'מאנית קל היה להם לקיים מגעים עם האוכלוסייה בארצות אלה. לפיכך ייתכן שלוצקי וקראים אחרים גילו עניין בקבלה באותה עת לא רק בהשפעת סביבתם המיידית בממלכת פולין אלא שאבו ממקורות מגוונים.

ד. 'כבוד מלכים' (עמ' 168-279), הנזכר לעיל, הוא פירוש מיסטי על האותיות והושפע מ'ספר יצירה' ומ'תיקוני זוהר'.

לסקר כתב לספר 'פתח דבר קצר' ומבוא מפורט, העוסק תחילה בתולדות הקראים, תולדות ההגות הקראית ואינטלקטואלים קראים במזרח אירופה; מתאר את חייו וכתביו של לוצקי, עולמו האינטלקטואלי וקהל היעד של כתביו; דן בפירוט רב בחיבוריו המופיעים בספר זה, סוקר מהדורות קודמות של כתביו, ומתאר את המהדורה הנוכחית ואת מסדיה. לאחר ארבעת החיבורים באים כמה עמודים של 'פענוח ראשי תיבות', ביבליוגרפיה (עמ' 286-291), מפתח מובאות, הכולל מובאות מהמקרא ותרגומו, ספרות חז"ל וחיבורים כמו 'זוהר חדש', 'ספר יצירה', 'ספר רזיאל המלאך' ו'תיקוני זוהר', וגם ספרות פרשנית, הלכתית, פילוסופית ומדעית (עמ' 292-304), ומפתח כללי (עמ' 305-313).

כדבריו של לסקר, כרך זה הוא מעין גלעד למסורת האינטלקטואלית
המפוארת של קראי מזרח אירופה, שנקטעה, ויש לקוות שלסקר ימשיך לפרסם
ולההיריר מכתביהם של בני העדה היהודית הזאת.

דן שפירא

מוגן בזכויות יוצרים